

Artikel

Nieuwe spelers op het middenveld

Over sociale bewegingen in de 21ste eeuw

Stefaan Walgrave

Peter Van Aelst

Het is opvallend hoe sterk de ontwikkeling van sociale bewegingen tijdens de 20ste eeuw in de meeste Westerse landen parallel loopt: groeiend arbeidersprotest bij het begin van de eeuw, aansluitend de uitbouw van stabiele (verzuilde) werknemersorganisaties, studentenprotest eind jaren '60, en de opkomst en uitbouw van verschillende 'nieuwe' sociale bewegingen tijdens de daaropvolgende decennia. Hoewel elk land zijn eigen verhaal heeft, is de globale trend overal dezelfde. Mogen we in de 21ste eeuw op bewegingsvlak een zelfde gelijkvormigheid verwachten? Twee 'nieuwere' embryonale bewegingen, de ene ageert rond slachtofferschap en veiligheid, de andere tegen globalisering, steken alvast bijna gelijktijdig in verschillende landen de kop op. Het lijkt er op dat sociale bewegingen en collectieve actie niet op hun retour zijn maar integendeel op steeds meer domeinen in de samenleving de politieke agenda en het beleid pogen te beïnvloeden. Beide casussen geven wel aan dat de manier waarop dit gebeurt, weer andere vormen aanneemt dan die van de oude en nieuwe sociale bewegingsacties in de 20ste eeuw.

1. Inleiding

Een sociale beweging groepeerd een aantal organisaties en losse actoren omtrent een maatschappelijk thema, en probeert op dit domein door collectieve actie buiten de geïnstitutionaliseerde politieke kanalen (verkiezingen...) maatschappelijke veranderingen (of het behoud van een toestand) te realiseren (Walgrave, 1994). Sociale bewegingen onderscheiden zich dus min of meer van andere spelers op het middenveld, zoals het verenigingsleven dat zich minder richt op maatschappelijke doelen, of van formele drukkingsgroepen, die er andere organisatievormen en strategieën op na houden. Maar de verschillen tussen sociale bewegingen en andere spelers op het middenveld zijn gradueel en tijds- en plaats gebonden (Abma, 1985). Het gaat steeds om (een geheel van) organisaties die zich bemoeien met de richting die de samenleving uitgaat. Sociale bewegingen vormen wellicht het meest dynamische onderdeel van die *civil society* en zijn mede daardoor moeilijk te definiëren. De eigenheid van de meest recente sociale bewegingen ligt dus niet in hun heterogeniteit.

Aan het einde van de vorige eeuw bestempelde de Franse psycholoog Gustave Le Bon (1895), de uitvinder van het studiegebied van de collectieve actie, alle straatprotest nog als een vorm van deviant gedrag. De lagere klassen verloren zichzelf in de massa en lieten hun primitieve instincten de vrije loop. Le Bons ideeën bleven aanwezig in de klassieke *breakdown* theorieën die participatie aan collectieve actie zagen als een *"unconventional, irrational type of behaviour"* (Klandermans, 1984). De (relatieve) deprivatie en gemeenschappelijk ongenoegen waren de determinanten van participatie. Met de komst van de *resource mobilisation theory* op het einde van de jaren '70 werd dit gedachtegoed grotendeels naar de prullenmand verwezen en vervangen door verklaringsmodellen die de nadruk legden op sociale netwerken en op de kosten en baten van participatie (McCarthy & Zald, 1977). De *resource mobilisation theory* werd in de jaren '80 en '90 verder uitgediept en bijgeschaafd. Onder meer Klandermans (1984) en Turner & Killian (1993) verweten de aanhangers dat ze te ver waren gegaan in het afzweren van (sociaal-) psychologische analyses en stelden aanpassingen voor. Op hetzelfde moment won nog een andere bewegingstheorie, de *political opportunity structure approach*, aan invloed. In deze benadering wordt de verklaring van de opkomst van sociale bewegingen gezocht bij de politieke 'kansen' die de beweging krijgt. Landen verschillen in juridisch, cultureel en politiek opzicht en dat geeft bewegingen al dan niet kansen om tot betekenisvolle maatschappelijke spelers uit te groeien (Kitschelt, 1986; Kriesi et al., 1995). De laatste jaren is de strijd tussen de verschillende bewegingstheorieën wat geluwd en lijkt er consensus te groeien over de compatibiliteit van de verschillende benaderingen (della Porta, et al., 1999). Alleen hun onderlinge

integratie, zoals bijvoorbeeld in het (herwerkte) *political process model* van McAdam et al. (1996), kan een afdoende verklaring geven van de opkomst, het succes en de ondergang van sociale bewegingen. Zowel politieke kansen, als organisatorische sterkte en ideologie hebben belang (Van Aelst, 2000a; Hooghe 1997).

Deze transitie in het denken over collectieve actie en sociale bewegingen kunnen niet los worden gezien van het nieuwsoortig protest waarmee de westerse democratieën vanaf het einde van de jaren '60 geconfronteerd werden. De theorieën volgden de straatrealiteit. Die nieuwe sociale bewegingen brachten niet enkel nieuwe issues op straat (milieu, vrede, derde wereld) maar ook een nieuw soort betoger. Het profiel van pakweg een milieubetoger verschilt van dat van de misnoegde arbeider: hij is jonger en vooral hoger geschoold. Het gaat niet langer om een losgeslagen, lagere klasse, maar om een politiek actieve, hooggeschoolde middenklasse die veel minder vanzelfsprekend irrationeel gedrag kan aangewreven worden (Hooghe, 1997). En dus begonnen onderzoekers meer nadruk te leggen op het rationele, politiek bewuste en participatieve karakter van collectieve actie. Tegelijkertijd steeg ook de politieke legitimiteit van sociale bewegingen. Ze waren niet meer bedreigend of democratieondermijnend maar heilzaam en zelfs nodig in een volwassen politiek systeem. Het stellen van eisen en het ventileren van ongenoegen door collectieve actie is in onze *movement society* (Meyer & Tarrow, 1998) of *demonstrating democracy* (Etzioni, 1970) een quasi conventionele of 'normale' vorm van politieke participatie geworden. Sociale bewegingen worden gehoord, vaak bij het beleid betrokken en er soms zelfs in opgenomen.

De verschillende soorten bewegingen volgen elkaar op, de theorieën volgen ze op de voet. Maar nieuwe bewegingen betekenen niet dat de oude verdwijnen. De theorie van institutionalisering van sociale bewegingen suggereert dat, als een beweging toegang heeft verworven tot de staat en in de staat wordt opgenomen, dat ten koste gaat van de collectieve actie op straat. Maar de oude bewegingen, vooral de arbeidersbeweging, zijn opgerukt in het staatsapparaat, maar daar lijkt hun mobilisatiekracht niet echt onder te lijden. Ze beschouwen collectieve actie nog steeds als het complement van eliteonderhandelingen, als het ultieme wapen. Ook de komst van de nieuwe, postmaterialistische thema's op straat, heeft de oude, socio-economische thema's niet weggedrukt. Dat blijkt onder meer uit longitudinaal onderzoek over betogingen in België (Van Aelst & Walgrave, 1999). De socio-economische betogingonderwerpen uit het verleden (vb. tewerkstelling, onderwijs) zijn gebleven en aangevuld met nieuwe issues (vb. vrede, antiracisme en milieu). Aangezien zowel oude als nieuwe thema's massa's kunnen beroeren, is het aantal betogers, alvast in België, in de naoorlogse periode onverminderd gestegen. Ook Duyvendak & Koopmans (1992) relativeerden de post-mei-'68 periode als mythisch hoogtepunt van sociaal protest.

De nieuwe sociale bewegingen hebben op hun beurt stappen naar institutionalisering gezet, ze zijn minder *outsider* en meer *insider*, ze kregen subsidies en zetels in allerlei advies- en overlegorganen, maar net zoals bij de oude sociale bewegingen ging dat niet echt ten koste van de mobilisatie. Integendeel zelfs: de lichte organisatiestructuur van de nieuwe sociale bewegingen kreeg dankzij de steun van de staat een stevige impuls en dat laat nu meer duurzame vormen van collectieve actie toe. Gevolg van dat alles is, dat er steeds méér bewegingsprotest blijkt te zijn; er komt steeds maar nieuw protest bij en het oude verdwijnt niet. Dat zal ook in de volgende eeuw waarschijnlijk het geval zijn, de negatieve verhalen over de teloorgang van het verenigingsleven en politieke apathie ten spijt. De thema's en de manieren van actievoeren zullen wellicht opnieuw veranderen. De twee cases die we bespreken, zouden wel eens richtinggevend kunnen zijn; misschien zijn ze de *avant-garde* van de sociale bewegingen van de 21ste eeuw.

2. Casus 1: emoties en slachtoffers

2.1. De Witte Mars

In het najaar van 1996 daverde België op zijn grondvesten. Een nooit geziene protestgolf trok zich op gang en zou bijna een jaar aanhouden. Aanleiding was de arrestatie van de kidnapper en moordenaar van enkele verdwenen kinderen. Al snel werd dit drama, beter bekend als de zaak-Dutroux, door media en bevolking toegeschreven aan gerechtelijke blunders. Wanneer het hoogste gerechtshof de onderzoeksrechter die Dutroux kliste het verdere onderzoek naar Dutroux ontnaemt, barst de hel los. Op vier dagen tijd komen 500.000 mensen op straat in honderden acties; twee dagen later, op 20 oktober

1996, trekt de grootste betoging uit de Belgische geschiedenis door de Brusselse straten: 300.000 mensen op de Witte Mars of 3% van de Belgische bevolking. Er ontstaan overal te lande witte actiecomités die een nieuwe golf van nog eens een honderdtal lokale marsen op gang brengen (Walgrave & Rihoux, 1997). In 1996 en 1997 stond het witte protest helemaal bovenaan de Belgische betoginghitparade (Van Aelst & Walgrave, 1999).

De witte beweging was voor menig bewegingswatcher een bizar fenomeen: quasi vanuit het niets, zonder eigen bewegingsorganisaties en zonder de steun van de oude of nieuwe mobiliserende organisaties, kwamen honderdduizenden mensen op straat. Hoe was dit mogelijk? Er was de steun van de media en vooral van de geschreven pers die in de aanloop naar de Witte Mars de rol van mobilisator met verve hebben overgenomen (Walgrave & Manssens, 2000). De massale steun van de bevolking had ook te maken met de aard van het mobilisatiethema: de thematiek van de kwaliteit van justitie en gerecht, en van de veiligheid van kinderen in de moderne maatschappij stond volledig haaks op de grote politieke en maatschappelijke *cleavages* die in België vanouds de politiek domineren. Het protest dreef op emoties. Het ging om medeleven en solidariteit met de ouders van de vermoorde en misbruikte kinderen. De bevolking identificeerde zich met de slachtoffers, met gewone mensen van vlees en bloed. Het ongenoegen vertrok vanuit de eigen, zeer persoonlijke leefwereld: de slachtoffers hadden immers evengoed de eigen kinderen, kleinkinderen, of klasgenoten kunnen zijn. Kortom, het persoonlijke werd politiek (Walgrave & Stouthuysen, 1998). Maar dat betekende niet dat het symbolisch steunen van de ouders de enige doelstelling van de witte burger was. Uit bevragingen van de deelnemers bleek dat hun participatie ook een kruistocht was tegen het gerechtelijke en politieke systeem dat als medeverantwoordelijk werd beschouwd.

2.2. Op zoek naar meer witte marsen

Is de Belgische witte beweging uniek? Succesvolle mobilisatie naar aanleiding van vergelijkbare emotionele gebeurtenissen in andere landen doet vermoeden dat de witte beweging eerder de voorbode is van een nieuw soort mobilisatie, de voorhoede van wat we 'emotionele bewegingen' zouden kunnen noemen (Walgrave & Stouthuysen, 1998; Van Aelst & Walgrave, forthcoming). Enkele voorbeelden kunnen die intuïtie onderbouwen. Er waren de grootste mobilisaties uit de Spaanse geschiedenis naar aanleiding van de moord op de jonge politicus Angel Blanco door de ETA in juli 1996. Er was de massale anti-gunmovement in Engeland na de brutale moordaanslag op schoolkinderen in het Schotse Dunblane in maart 1996. In Nederland waren er in 1997 en in 1999 grote solidariteitsgolven nadat enkele fietsvandalen een jongeman 'zonder reden' hadden vermoord en nadat twee meisjes bij al even zinloos en blind geweld het leven hadden gelaten. Op 24 oktober 1999 trokken naar schatting 10 miljoen Colombianen de straat op, om tegen het oorlogsgeweld dat steeds meer gewone burgers treft, te protesteren. Hoewel het hier om een extreme situatie (burgeroorlog) gaat, vertoonden de kenmerken van het protest sterke overeenkomsten met de emotionele marsen die eerder aan de andere kant van de wereld plaatsvonden: het vreedzame en familiale verloop, het massale karakter, de solidariteit met de slachtoffers, de mediasteun, de brede en vage nee-consensus, de kleur wit als symbool van de onschuld... . De slogan van het Colombiaanse protest *Nomas!* was een kopie van *Basta ya!* dat tijdens het Spaanse ETA-protest werd gebruikt, beide betekenen: (het is) 'genoeg'. *Enough is Enough* was ook de slogan van de *Million Mom March* die enkele maanden terug in Washington plaatsvond. Tienduizenden moeders en kinderen trokken de straat op om actie te voeren voor een strengere wapenwetgeving en uit solidariteit met de slachtoffers van de vele *gun related traumas* in Amerikaanse scholen.

Gemeenschappelijk aan al deze bewegingen is wat de Britse socioloog Frank Furedi (1997) de *politicization of victimhood* noemde. Zijn stelling is dat rond slachtofferschap een hele liturgie tot stand gekomen is en dat slachtofferschap zich in de moderne *risk society* uitstekend tot mobilisaties leent (Walgrave & Rihoux, 1998). Het gaat om brede mobilisaties vermits het thema van slachtofferschap niet gebonden is aan leeftijd, geslacht of opleidingsniveau.

2.3. Een nieuw soort sociale bewegingen of eenmalige emotionele erupties?

De Vlaamse socioloog Luc Huyse (1997) vergeleek de zaak Dutroux met de uitbarsting van een vulkaan. Een eruptie die even hevig als kortstondig was. Van de witte beweging blijft enkele jaren na datum inderdaad bijna niets meer over. De witte comités zijn doodgebloed, de ouders van de slachtoffers

moegestreden, de persaandacht is volledig weg. De zwakke organisatorische onderbouw bleek problematisch om de eisen op te volgen, de thema's levendig te houden en de credits van eventuele successen op te eisen. Toenmalig eerste minister Jean-Luc Dehaene beklagde zich al tijdens de Witte Mars, het hoogtepunt van de witte beweging, dat hij geen *interfaces* had om het gesprek mee aan te gaan. De organisatorische zwakte van de beweging zorgde ervoor dat de overheid vrij spel kreeg, en zonder al te veel pottenkijkers en externe impulsen vanuit de beweging de zaak kon afhandelen en de politie en justitie hervormde. Vraag is of de embryonale emotionele bewegingen in andere landen hetzelfde lot beschoren zijn.

In Nederland zijn naar aanleiding van enkele tragische voorvallen van zinloos geweld, zestien lokale actiegroepen uit de grond geschoten, samen goed voor honderdduizend marcheerders verspreid over twintig stille optochten. Om zwaarder te wegen op de politieke besluitvorming hebben de lokale afdelingen zich gegroepeerd in de Landelijke Organisatie voor Veiligheid en Respect (LOVR). Op het vlak van politie en justitie werden al enkele concrete successen geboekt. De beweging in wording evolueert traag, mede omdat de verschillende afdelingen sterk vasthouden aan hun eigenheid en lokale inbedding, maar de toekomstperspectieven zijn heel wat beter dan deze van de witte beweging. Zonder haar bewegingsaspect te verwaarlozen, is de LOVR uitgegroeid tot een betrouwbare gesprekspartner van de overheid (Luytendijk, 2000). Ook in de VS lijkt de *Million Mom March* meer dan een eenmalig initiatief te zijn geweest. Een netwerk van ondertussen 225 lokale groeperingen strijdt samen voor strengere wapenwetgeving, de bescherming van kinderen en de ondersteuning van slachtoffers. Dankzij het engagement van slachtoffers en sympathisanten en met de steun van de publieke opinie verandert de *march* stilaan in de *movement* (Goss, 2000). Meer nog dan haar Belgische en Nederlandse tegenhangers wordt de nadruk gelegd op de politieke realisaties. De beweging beweert naar eigen zeggen (www.millionmommarch.com) bij de recente verkiezingen te hebben bijgedragen aan de overwinning van kandidaten die opkwamen voor *sensible gun laws*. De voorbeelden van duurzame nieuwe emotionele bewegingen in Nederland en de VS geven aan dat deze nieuwe actoren op het middenveld langer kunnen leven dan de duur van een emotionele protestuitbarsting. Vraag is, waar de onvermijdelijke organisatorische en politieke institutionalisering deze nieuwste bewegingen toe zal leiden. Nog meer dan de oude of de nieuwe sociale bewegingen zit in deze bewegingen ook een verzet tegen structuren en organisaties die de 'echte mens' met zijn gevoelens en emoties versmachten.

We kunnen onze eerste casus besluiten. Steeds meer komen her en der mensen op straat naar aanleiding van gewelddadige gebeurtenissen met een dramatische afloop. Het protest is emotioneel, maar bevat een roep naar maatschappelijke verandering en politieke initiatieven. De acties worden in aanvang geleid door slachtoffers. In een samenleving waar politici, rechters en bisschoppen van hun sokkel vallen, lijken slachtoffers de nieuwe helden. De steun van de bevolking en van de pers is in eerste instantie groot, maar houdt niet altijd aan. Voldoende organisatorische onderbouw lijkt noodzakelijk om de eenmalige emotionele eruptie te overleven. De thematiek van slachtoffers, veiligheid en kinderrechten biedt echter heel wat aanknopingspunten voor verdere toekomstige collectieve actie. 'Incidenten' zullen daarbij bepalend zijn. Omwille van de thematiek en de ruime doelgroep, zijn het veelal vreedzame acties. Omdat ze meer en meer zullen voorkomen komt het er voor de overheid op aan om de contacten met deze nieuwe spelers op het middenveld ernstig te nemen.

3. Casus 2: Globalisering en internationale democratie

3.1: The Battle of Seattle

Een ander thema dat opnieuw zijn weg naar de straat heeft gevonden en mogelijk ook de volgende jaren voor beroering zal zorgen, is de vrije wereldhandel en de organisatie van de wereldeconomie of simpelweg de globalisering. De basis voor deze 'nieuwe' anti-globaliseringsbeweging ligt in de Amerikaanse stad Seattle. Aan de vooravond van het nieuwe millennium werd de stad opgeschrikt door een kortstondige maar intensieve uitbarsting van straatprotest. Honderden sociale organisaties en actiegroepen zorgden voor een veelvoud aan acties gaande van vreedzame optochten en wegblokkades tot gevechten in regel met de ordediensten. De media lieten de wereld meekijken naar de *Battle of Seattle*. Aanleiding was de

bijeenkomst van de World Trade Organisation (WTO), waarop vertegenwoordigers van 135 landen zich bogen over de verdere liberalisering van de wereldeconomie. De straat verhinderde het vlot verloop van de bijeenkomst. Vooral het blokkeren van de toegangswegen naar de congresruimte bleek een bijzonder effectief staaltje van burgerlijke ongehoorzaamheid: de meeste delegaties raakten niet ter plaatse en de openingsplechtigheid verliep daardoor in mineur. Het was op zijn minst gezegd onverwacht, dat een complexe materie zoals de organisatie van de wereldeconomie, – waarvan de grote lijnen meestal achter gesloten deuren worden uitgetekend en waarbij vakbonden, milieugroeperingen of internationale NGO's doorgaans niet betrokken worden, – tot zoveel straatprotest leidde. In Seattle zaten de demonstranten indirect mee aan de onderhandelingstafel, ook al waren ze niet officieel uitgenodigd. Gedurende enkele dagen werden hun zorgen door journalisten en politici over de hele wereld becommentarieerd.

3.2 Op zoek naar meer Seattles

Sinds de WTO-bijeenkomst in Seattle lijkt elke top van een internationale (economische) organisatie aanleiding te geven tot straatmobilisatie. Dit was het geval op de bijeenkomst van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank op 16 en 17 april in Washington. Opnieuw probeerde een bonte coalitie van protestgroeperingen de congresgang van twee symbolen van de globalisering te verstoren. Deze keer was het tevergeefs, maar de boodschap van de actievoerders drong wel door de dikke congresmuren. In een communiqué bij aanvang van de meeting werd voorzichtig geanticipeerd op het ongenoegen van de straat. Beide instellingen gaven toe dat hun rol onderwerp was geworden *of growing public debate* en erkenden dat de opbrengsten van het vrijmaken van de wereldhandel en grotere kapitaalmarkten niet iedereen bereiken. Dezelfde geluiden weerklonken bij de volgende top van het IMF en de Wereldbank eind september in Praag. De woorden armoedebestrijding, schuldverlichting en ontwikkelingshulp vielen er opvallend meer dan voorheen. Met slechts een tienduizend 'globo-betogers' was de opkomst in Praag wel minder massaal dan verwacht en in de media bleven vooral de beelden van geweld en vandalisme hangen. Naast dat protest in de marge van internationale topbijeenkomsten waren er ook nog opvallende en succesvolle antiglobaliseringsacties in Londen, in Melbourne en in het Franse Millau, thuisbasis van de populaire schapenboer José Bové. Op het internet werd alvast de volgende globo-afpraak gemaakt voor in april in Quebec waar de Amerikaanse politieke en economische leiders het over vrije handel (FTAA) zullen hebben.

3.3. Een nieuw soort sociale bewegingen of een amalgaam van protestgroepen?

In het lijstje van sociale organisaties en actiegroepen die aan deze globo-protesten deelnamen, valt op het eerste zicht weinig lijn te ontdekken. Het leek wel of deze verenigingen mekaar toevallig gevonden hadden. Vakbonden, milieugroeperingen, anarchisten, ontwikkelingshulpers en *tiersmondisten*, boze boeren, basisdemocraten... verbonden via enkele internetsites. De diversiteit betreft bovendien niet enkel de persoonskenmerken van de deelnemers, maar tevens de verschillende, zelfs tegengestelde eisen die worden geformuleerd (Van Aelst, 2000b). Zijn de prioriteiten van de arbeiders- of milieubeweging dezelfde als deze van de derdewereldorganisaties? Tijdens de laatste WTO-bijeenkomst waren de ontwikkelingslanden de grootste tegenstanders van het opleggen van minimum milieu- of arbeidsvoorwaarden. Ook bij de protesten in Washington kwamen de tegenstellingen naar boven. Terwijl radicale demonstranten het opdoeken van het IMF eisten, vroegen de vertegenwoordigers van de armste landen om niet te raken aan de termijn en omvang van de toegestane leningen.

Deze diversiteit mag echter ook niet overroepen worden. We stelden al dat ook de oude – en zelfs de nieuwe – sociale bewegingen gekenmerkt werden door een grote heterogeniteit qua achterban en maatschappijvisie. Bovendien menen we in deze bonte coalitie van globo-groeperingen en -strategieën wel degelijk een minimale eensgezindheid te ontwaren over een belangrijk issue: WTO, IMF, Wereldbank beschikken volgens de protesteers over te weinig democratische legitimiteit voor organisaties die in feite beschikken over de macht van een soort van wereldregering. Een voorbeeld: elke lidstaat kan bij de WTO een klacht indienen wanneer zijn handelsbelangen worden geschonden door een andere lidstaat. Een geheim tribunaal van bedrijfsadvocaten in Genève buigt zich vervolgens in een gesloten procedure over deze klachten. De politiek is daar niet bij betrokken, laat staan de vertegenwoordigers van sociale organisaties of burgerbewegingen. *WHO elected WTO?* vroeg een betogers zich af. Het komt erop neer dat de bevolking zich niet betrokken weet, belangrijke informatie mist, en als gevolg de betrokken instelling

als ondemocratisch beschouwt. De fameuze kloof tussen burger en politiek wordt alleen maar groter naarmate je verschuift naar het supranationale niveau (Van Aelst, 2000b). De focus op het (internationaal) democratisch deficit kan op steun rekenen van een breed publiek en biedt mogelijkheden om de sterk verschillende groeperingen te verenigen. De uitbouw van een sterke koepelorganisatie lijkt echter ook hier noodzakelijk om de bonte coalitie om te vormen tot een echte sociale beweging.

Anders dan bij de nieuwe emotionele bewegingen, zoals de witte beweging in België, gaat het hier niet om nieuwe organisaties en dus om een nieuwe beweging, maar eerder om een nieuwe coalitie van bestaande organisaties of bewegingen en om een nieuwe vorm van protest. Vooral de toegenomen internationale mobiliteit en de elektronische technologie maken communicatie en globo-protest veel makkelijker. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de sociale bewegingen daardoor nu hun internationaliseringsachterstand wat bijbenen. Dat de economische en politieke macht uit de staat naar het supranationaal niveau emigreerden liet nationale bewegingen wat verveest achter. Nu halen alvast sommige partners van het anti-globaliseringsprotest een stuk van hun achterstand op.

Nogmaals, op zich is protest tegen de economische gang van zaken en de ongelijke verdeling van rijkdom op wereldniveau zeker niet nieuw. De derdewereldbeweging is misschien niet de meest opvallende telg van de nieuwe sociale bewegingsfamilie (Wijmans, 1992) maar bracht de problematiek al veel vroeger ter sprake. De laatste jaren was bij heel wat van deze organisaties door verregaande institutionalisering en professionalisering het bewegingsaspect wat naar de achtergrond verschoven (Walgrave, 1995). Sinds Seattle is de problematiek opnieuw zichtbaar en militant aanwezig (Vandaele, 2000). Vakbonden en allerhande NGO's springen, afhankelijk van de organisatie waartegen geprotesteerd wordt, mee op de kar. De acties zijn directer, heviger en soms gewelddadig. Niet de massaliteit, maar de intensiteit van het protest en de bijbehorende media-aandacht telt. Op ideologisch vlak is het protest tegen de globalisering vooralsnog enkel een 'nee-coalitie'. Nee aan een ongebreidelde economische eenmaking, nee aan de dictatuur van de markt, nee aan de weinig democratische instellingen. De misnoegde demonstranten zijn nog niet in staat om eensgezind oplossingen te suggereren, maar hebben het globaliseringsdebat alvast nieuw leven ingeblazen.

4. Sociale bewegingen in de 21ste eeuw

Wat kunnen we uit deze twee verhalen leren over de mogelijke evolutie van sociale bewegingen en collectieve actie de komende jaren. We zetten enkele conclusies op een rijtje:

1. De protestmarkt blijft in beweging. Nieuwe thema's komen op (veiligheid en slachtofferschap), of bestaande thema's (antiglobalisering) krijgen nieuwe impulsen. Dit betekent niet noodzakelijk dat de klassieke thema's daarmee van de straat verdwenen zijn. Werknemers, boeren of studenten zullen ook in de toekomst actievoeren om hun eisen kracht bij te zetten. Op steeds meer domeinen in de samenleving mengen sociale bewegingen zich in het politieke debat. De concurrentie op de protestmarkt neemt toe, en protestgolven wisselen elkaar steeds sneller af.

2. Stevige organisaties zijn niet langer onmisbaar om te mobiliseren. Dat bewees de Witte Mars in België. De rol van mobilisator werd probleemloos door de pers overgenomen. In tegenstelling met sociale bewegingen in het verleden, was de perssteun deze keer niet verdeeld volgens de politieke breuklijnen, maar trokken alle kranten aan dezelfde kar. De antiglobaliseringsdemonstraties steunden dan weer in de eerste plaats op het internet om hun acties wereldkundig te maken en zelfs te coördineren. De truckers die enige tijd terug in heel Europa de wegen blokkeerden, hadden genoeg aan fax en GSM. De media en allerhande nieuwe communicatiemiddelen 'faciliteren' bewegingsacties en maken organisaties tot op zekere hoogte overbodig voor mobilisatie (van de Donk, Foederer, 2000). De zwakke organisatorische onderbouw is echter zeer problematisch voor de continuïteit van de beweging en het thema dat ze aankaart. De media zijn immers een onbetrouwbare partner die een beweging kunnen maken, maar wat later ook zonder pardon als een steen kunnen laten vallen. Een organisatie kan dan de bewegers samen-, het publiek op de hoogte, en de overheid onder druk houden. Het politiek succes van de emotionele bewegingen en van de nieuwe generatie van globo-betogers zal hier de komende jaren sterk van afhangen.

3. De internationalisering van de politiek heeft geleid tot een internationalisering van politieke actie. Niet alleen omdat de problemen een mondiaal karakter hebben, maar vooral omdat ook de beslissingen naar het supranationaal niveau verschuiven. Professioneel gerunde organisaties zoals het WWF, Greenpeace en Amnesty International hebben zich aan deze machtsverschuiving aangepast (Hooghe, 1996). Bij sociale bewegingen verloopt het proces moeizamer. Zo is er, ondanks verwoede pogingen en steun van de EU, nog geen sprake van een volwaardige Europese vakbeweging. Opkomende internationale instituties en nieuwe communicatiemiddelen leiden niet automatisch tot grensoverschrijdende bewegingen. Volgens McAdam, Tarrow en Tilly (1996) heeft dit te maken met het belang van de interpersoonlijke netwerken en de collectieve identiteiten die daarvan het gevolg zijn. Dit face-to-face element is juist wat bij de nieuwe elektronische netwerken ontbreekt en stabiele bewegingsvorming verhindert. De antiglobaliseringsbeweging is mogelijk de eerste uitzondering. Tegen de recente bijeenkomst van het IMF in Washington demonstreerden naar schatting 10.000 leden van 200 organisaties uit meer dan 50 landen. In de toekomst zal de beweging mogelijk nog internationaler worden, als het actieterrein zich meer naar de elektronische snelweg verlegt. Vraag is wel of deze cyberacties evenveel enthousiasme zullen teweegbrengen als de straatacties (van de Donk, Foederer, 2000).

4. In de inleiding werd reeds gesteld dat vreedzaam protest is uitgegroeid tot een legitieme vorm van politieke participatie. Iedere burger is een potentiële betoger geworden (Van Aelst & Walgrave, forthcoming). De emotionele bewegingen, met hun brede achterban zonder uitgesproken profiel, zijn daar een voorbeeld van. Mensen die voorheen enkel politiek actief waren door aan verkiezingen deel te nemen, participeerden aan stille optochten, witte marsen of andere vreedzame demonstraties. Deze normaliseringstendens heeft volgens sommige echter ook een keerzijde: het verlies van politieke impact (Fillieule, 1997; Deneckere, 1997). Vreedzame demonstraties zijn voorspelbaar geworden en hebben hun dreigend karakter verloren. Als ze niet massaal zijn, worden ze zelfs niet meer opgemerkt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat bewegingen zoals deze tegen de globalisering (terug) voor directe actie en burgerlijke ongehoorzaamheid kiezen. Niet alleen het 'stoorvermogen', maar ook de broodnodige media-aandacht wordt daardoor opgedreven. De publieke opinie zal samen met de overheid bepalen hoe ver de tolerantiegrenzen verlegd worden. Een weeklang alle wegen blokkeren, kan enkel als een groot deel van de bevolking de actie legitiem vindt. Het geweld in Seattle fungeerde als versterker van het vreedzame ongenoegen, maar als geweld het handelsmerk wordt van het anti-globaliseringsprotest dan zal dat de beweging in wording meer schaden dan goed doen. Het is niet ondenkbaar dat de (internationale) overheid het geweld zal aangrijpen om de politieke kansen van de anti-globaliseringsbeweging sterk te reduceren.

Bio

Stefaan Walgrave is politiek socioloog. Peter Van Aelst is assistent communicatiewetenschappen en medewerker van de onderzoeksgroep media, middenveld en politiek. Beiden zijn verbonden aan de Universitaire Instelling Antwerpen.